

Laurynas JACEVIČIUS

Vilniaus universitetas

Dievo (ne)buvimo reikšmė žmogaus egzistencijai W. L. Craigo požiūriu

SANTRAUKA. Straipsnyje, remiantis amerikiečių filosofo ir teologo Williamo Lane'o Craigo mintimis, siekiama atskleisti ir pagrįsti poziciją, kad, nesant Dievo, žmogaus egzistencija yra (būtų) absurdiška. Su ja, panašu, sutiktų ir ateistinio egzistencializmo atstovai. Neretas jų šiai tragiškai žmogaus būklei įveikti siūlo savų būdų, kurie, paanalizavus, atsiskleidžia kaip netinkami ir prieštaringi. Kita vertus, krikščioniškoji pasaulėžiūra turi įrankių tiek parodyti, kodėl žmogus absurdo akivaizdoje vis priešinasi ir nenori rezignuoti, nors ir neturėdamas tam gerų teorinių priežasčių, tiek argumentuoti Dievo buvimą kaip žmogaus egzistencijos prasmės, vertės ir tikslo pagrindą.

RAKTAŽODŽIAI: Dievas, žmogus, egzistencija, absurdas.

Įvadas

Amerikiečių filosofas ir teologas Williamas Lane'as Craigas rašo, kad, jei Dievo nėra, žmogaus egzistencija neturi nei prasmės, nei vertės, nei tikslo. Kitaip tariant, ji yra absurdiška¹. Tokį pareiškimą išgirdę šiuolaikiniai ateistai dažnai prieštarauja ir W. L. Craigui priekaištauja, kad jis nesuvokiąs situacijos, mat jie jaučiasi gyvenantys prasmingus, vertingus ir tikslingus gyvenimus. Negi nuo tikėjimo ar netikėjimo Dievu priklauso tai, ar asmens gyvenimas yra absurdiškas? Tačiau W. L. Craigas teigia ne tai, kad tik tikintysis gali gyventi prasmingą, vertingą ir tikslingą gyvenimą, bet kad žmogaus egzistencija apskritai tokia gali būti tik tada, jei Dievas yra. Priešingu atveju, nesvarbu, kaip asmuo jaučiasi, kuo tiki ar netiki, nes jis vis tiek atsideria absurdo situacijoje.

¹ William Lane Craig, *Reasonable Faith: Christian Truth and Apologetics* (Wheaton: Crossway, 2008), 73.

Skirtingai nei minėtieji ateistai, ateistinio (pagal *sartriškąją* klasifikaciją²) egzistencializmo srovės atstovai filosofai bedieviškos realybės implikacijas žmogui vertina ne taip pozityviai. Pavyzdžiui, Jeano-Paulio Sartre'o protagonistas „Šleikštulyje“³ grumiasi su iki pykinimo slegiančia beprasmiškos realybės našta, o Albertas Camus apmąsto bergždžią Sizifo darbą bei kelia savižudybės (kaip galimybės) klausimą⁴. Su mintimi, kad žmogiškoji egzistencija yra beprasmiška, sutiktų ir krikščionys mąstytojai. Žinoma, su viena sąlyga: jeigu nėra Dievo. Tiksliau tariant, egzistencija būtų tokia, jei Jo nebūtų. Tad šitas „jei“ yra esmiškai svarbus. Problema ta, kad šiuolaikinis žmogus dažnai Dievo (ne)buvimu ar, kitaip tariant, galutinės realybės sąrangos klausimo reikšmės dažnai nesupranta, tad jo ir nekelia.

Straipsnyje bus aptariama Dievo (ne)buvimu klausimo svarba žmogaus egzistencijai ir trumpai apžvelgti minėti Craigo teiginiai. Bus siekiama parodyti, kad ateistinio egzistencializmo atstovų pateikiamos gairės prasmingam gyvenimui beprasmybės akivaizdoje nėra įtikinančios. Galiausiai bus bandoma nurodyti apologetikos vietą keliamo klausimo kontekste ir siekiant įveikti šiuolaikinio žmogaus abejingumą.

Tyrimo objektas: žmogaus būklė bedieviškame pasaulyje.

Tyrimo tikslas – atskleisti Dievo (ne)buvimu implikacijas žmogaus egzistencijai.

Tyrimo uždaviniai: 1) pristatyti Dievo (ne)buvimu klausimo svarbą žmogaus egzistencijai; 2) apžvelgti Williama Lane'o Craigo teiginius apie gyvenimo be Dievo absurdiškumą; 3) atskleisti ateistinio egzistencializmo atstovų nurodomų gairių prasmingam gyvenimui nepakankamumą; 4) nurodyti apologetikos vietą keliamo klausimo kontekste ir siekiant įveikti šiuolaikinio žmogaus abejingumą.

Tyrimo metodas: literatūros ir internetinių šaltinių analizė.

Dievo (ne)buvimu klausimo žmogaus egzistencijai reikšmė

Dievo (ar dievų) buvimu klausimas keliamas nuo neatmenamų laikų. Jis nagrinėtas jau pirmųjų filosofų, tebėra diskusijų objektu šiandien ir juo liks tol, kol žmogui rūpės pasaulio bei jo paties prigimtis. Tačiau kodėl būtent šis klausimas yra toks svarbus?

Jameso W. Sire'o nuomone, kiekviena pasaulėžiūra turi pateikti atsakymus į septynis pagrindinius klausimus, kuriuos jis kelia knygoje „The Universe Next Door“⁵:

1. Kokia yra galutinė realybė?
2. Kokia yra išorinės realybės, t. y. pasaulio aplink mus, prigimtis?
3. Kas yra žmogus?
4. Kas nutinka asmeniui po mirties?

² Jean-Paul Sartre, „Egzistencializmas yra humanizmas“, *Metai* 2 (2005).

³ Jean-Paul Sartre, *Šleikštulys* (Vaga, 2009).

⁴ Albert Camus, *Sizifo mitas* (Baltos lankos, 2019).

⁵ James W. Sire, *The Universe Next Door* (Downers Grove: IVP Academic, 2009), 22–24.

5. Kodėl įmanoma apskritai ką nors žinoti?
6. Kaip žinome, kas yra gera ir bloga, arba teisinga ir neteisinga?
7. Kokia yra žmonijos istorijos prasmė?

Pirmasis klausimas yra fundamentalus, nes nuo jo priklauso ir galimi atsakymai į likusius. Galima sakyti, jis yra beveik toks pats, kaip ir Dievo (ne)buavimo klausimas, mat, panašu, vieninteliai tikri „kandidatai“ į Galutinės Realybės poziciją yra Dievas (dvasinė realybė) ir fizinė visata (materiali realybė). Šie du pradai – materija ir dvasia – filosofų svarstyti ir bandyti argumentuoti jau nuo seno. Tiesa, kai kuriems ši dichotomija gali pasirodyti ne visiškai priimtina, į Galutinės Realybės poziciją siūlant, pavyzdžiui, abstrakčius objektus (pvz., skaičius) ar žmogų. Panašumų būtų galima išvelgti egzistencialistų mąstyme, o radikalių pasiūlymų sprendžiant šį klausimą pateikia solipsistai. Šio straipsnio tikslas nėra išvardyti visus požiūrius ar pagrįsti vieną konkretų požiūrį į Galutinės Realybės sandarą, tad toliau ši tema plėtojama nebus. Nepaisant to, tikslumo dėlei vertėtų pasakyti, kad kiti siūlymai vis dėlto galėtų būti priskirti vienai iš dviejų minėtų kategorijų: materialiajai (fizinei) arba nematerialiajai (dvasinei). Šiuo tekstu, kaip jau minėta, siekiama ne tiek įtvirtinti Dievą kaip Galutinę Realybę, kiek atskleisti žmogaus egzistencijos implikacijas tokiaame pasaulyje, kuriame Dievas nėra Galutinė Realybė. Tad, pasak Naglio Kardelio, „Dievo klausimas galų gale yra tik kitaip suformuluotas prasmės ir jos pamato egzistavimo klausimas“⁶. Kitaip tariant, klausdami apie Dievo buvimą, klausiamo ir apie visa ko prigimtį, ir apie žmogaus egzistencijos reikšmę.

Vienas iš gebėjimų, kuriuo žmogus skiriasi nuo kitų gyvų šio pasaulio būtybių, yra protavimas⁷ – tai gali būti laikoma ir didžiausia dovana, ir didžiausia tragedija. Viskas priklauso nuo to, kokie atsakymai slypi už didžiųjų gyvenimo klausimų. Pavyzdžiui, įvardijus žmogaus gyvenimo prasmės pagrindą ir sugebant bent apytiksliai nusakyti, kokia ji galėtų būti, gali apimti neapsakoma palaima. Kita vertus, priešus išvadą, kad žmogus tėra šalutinis beasmenės visatos formavimosi produktas, niekuo neypatingesnis už skruzdėlę ar akmenį, galima patirti ir kažką panašaus į *rokanteniškąjį*⁸ šleikštulį. Vis dėlto dauguma filosofų manytų, kad kelti fundamentalius gyvenimo klausimus ir ieškoti atsakymų į juos, net jei jie gali ir išgašdinti, tikrai verta. Dar griežtesnis būtų Sokratas, teigdamas, kad „<...> neišardytas gyvenimas žmogui nėra gyventinas <...>“⁹. Žinoma, toli gražu ne kiekvienas filosofas su juo sutiktų, tačiau be mąstymo nelieka ir pačios filosofijos. Kai kurių filosofų nuomone, mąstymas yra gėris jau pats savaime, net jei nepavyksta padaryti kokių nors konkrečių išvadų. Nepaisant

⁶ Naglis Kardelis, *Pažinti ar suprasti? Humanistikos ir gamtotyros akiračiai* (Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2008), 22.

⁷ Vienas iš siūlytų žmogaus apibrėžimų yra būtent „racionalus gyvūnas“.

⁸ Antuanas Rokentenas yra J. P. Sartre'o romano „Šleikštulys“ protagonistas, egzistencijos beprasmybę patiriantis kaip pykinantį šleikštulį.

⁹ Platonas, *Sokrato apologija* (Vilnius: Aidai, 2009), 17.

to, vadovaujantis vien abstrakčiu mąstymu neretai pavyksta priėti prie teisingų (ar bent naudingų) išvadų. Nors šiuolaikinis Vakarų pasaulio žmogus ypač vertina mokslą kaip įrankį tiesai pažinti, jį glaudžiai siedamas su gamtamoksliniu metodu, filosofinis metodas, besiremiantis ne kontroliuojamoje aplinkoje atliekamais eksperimentais, o abstraktaus protavimo įžvalgomis, ne kartą yra atradęs tai, kas gamtos mokslų būdavo patvirtinama tik vėliau. Negana to, pažintinis mokslo laukas apsiriboja tik fiziniu, galimu stebėti, pasauliu. Filosofija, savo ruožtu, geba mąstyti ne tik save pačią ir mokslą (ko šis negali), bet turi ką pasakyti ir apie Galutinę Realybę, nepriklausomai nuo jos dvasinės ar materialios prigimties.

Ne visi žmonės gali būti filosofai, bet protauja praktiškai visi. Tad kyla klausimas ne *ar* mąstyti, bet *kaip* ir *apie ką* mąstyti? Priimdami amerikiečių filosofo Alvino Plantingos neformalų ir plačiąjai auditorijai skirtą filosofijos apibrėžimą, jog tai yra „tiesiog rimtas mąstymas apie dalykus“ (angl. *thinking really hard about stuff*), galime suprasti, ko filosofija siekia, ir sutikti, kad Dievo klausimas, kuris siejasi tiek su galutinės realybės prigimtimi, tiek su žmogaus egzistencija, yra vertas apmąstymo. Galime vertinti abstraktų mąstymą svarstant fundamentaliausius gyvenimo klausimus, tačiau, sekant egzistencialistų mąstymo gairėmis ir norint suprasti potencialias praktines atsakymų implikacijas, kyla klausimas: kokia Dievo buvimo ar nebuvimo reikšmė konkrečiai žmogaus būčiai?

Williamas Lane'as Craigas, pirmiausia remdamasis Francis'o Schaefferio negatyviaja apologetika, Blaise'u Pascaliu, Fiodoru Dostojevskiu, Sørenu Kierkegaardu, taip pat ir ateistinio egzistencializmo atstovais, išskiria tris dalykus, kurių nelieka, jei nėra Dievo. Pasak W. L. Craigo, jei Dievas neegzistuoja, žmogaus gyvenimas neturi jokios prasmės, vertės ir tikslo¹⁰. Jei Dievo nėra, žmogus lieka *kosminių našlaičių*¹¹. Niekieno nesukurtas, o veikia tiesiog atsiradęs, dargi be jokios priežasties ar tikslo, jis, kaip ir visa visata, yra pasmerktas mirčiai. Anksčiau ar vėliau, dėl vienos ar kitos priežasties, žmogus praras gyvastį ir, kadangi po mirties jo savastis neišlieka ir jo niekas nelaukia, jis net nežinos, ar apskritai egzistavo. Jis taip pat bus pamirštas ir gyvųjų, o jei jo kas nors ir nepamirštų, tai jam neturėtų jokios reikšmės, kadangi jo paties nebėra. Iš esmės nebus jokio skirtumo, ar ir kaip tas asmuo bus gyvenęs. Viskas visiems baigiasi taip pat – kape.

Panašu, kad dažnas šiuolaikinis žmogus, kaip ir F. Nietzches pamišėlio auditorija, nepakankamai suvokia, kokių implikacijų turi bedieviškas pasaulis. Turėdamas apšiai galimybių, gyvendamas skuboje ir viliojamas išblaškančių pramogų, žmogus Dievo klausimo, nesuprasdamas jo svarbos, neretai net nekelia, todėl gyvena indiferentiškai. Panašaus pobūdžio apatijai ypač nepakantūs buvo B. Pascalis ir S. Kierkegardas, ieškoję būdų iš letargo miego išbudinti ir, jų žodžiais tariant, iš kvailystės išpurtyti visuomenę. Galbūt galima šiek tiek pateisinti tai, kad žmogus nesidomi jį supančiu

¹⁰ Craig, *Reasonable Faith*, 73.

¹¹ Loren Eiseley, *The Cosmic Orphan* (Encyclopaedia Britannica, 15th ed. Propaedia), cituota iš Craig, *Reasonable Faith*, 71.

pasauliu, bet nenorėti suprasti paties savęs reiškia rinktis būti mažiau nei žmogumi. Pasak autorių, leidžsis į savęs pažinimo kelionę ir supratęs žmogiškosios egzistencijos tragizmą mirties ir beprasmių pasaulio akivaizdoje, žmogus galbūt bus paskatintas ieškoti šios situacijos sprendimo, o tai tolygu Dievo paieškoms.

Dar viena problema kyla dėl painiavos terminijoje ir netinkamo sąvokų vartojimo. Dažnam žmogui sunku anksčiau aprašytą situaciją priimti rimtai, nes jam visiškai neaišku (arba aišku, tačiau remiantis klaidinga definicija), kas vadinama „Dievo“ vardu. Pagal tradicinius laikomą šv. Anzelmo Kenterberiečio apibrėžimą, Dievas yra tai, už ką nieko daugiau negali būti pamąstyta. Savo formuluotėje tai pačiai minčiai išsakyti pateikia ir Alvinas Plantinga, teigdamas, kad Dievas yra *maksimaliai didinga būtybė* (angl. *a maximally great being*), arba, dar galėtume sakyti, *absoliučiai tobula būtybė*. Tiesa, anglišką *being* tikriausiai derėtų versti ne *būtybė*, bet *Būtis*, nors A. Plantingos formuluotėje to ir nematyti. Lietuviškai *būtybė* suponuoja gyvą esybę, tačiau ji būčiai nėra tapati. Tokios gyvos esybės gali pasižymėti tam tikrais atributais. Pavyzdžiui, būtybė gali būti mylinti, gera, esanti, etc. Tačiau visus tuos atributus pakėlus aukščiausiuoju laipsniu sakyti, kad Dievas yra labiausiai mylintis, geriausias, tikriausiai esantis ir pan., nebūtų visiškai tikslu. Dievas, viena vertus, šiais atributais pasižymi, kita vertus, yra jų pagrindas. Čia nenorima pasakyti, kad meilė, gėris ar būtis yra Dievas, bet kad Dievas yra meilė, gėris, būtis ir t. t. Toks mąstymo būdas pastebimas ne tik filosofijoje. Pavyzdžiui, ištarą „Dievas yra meilė“ skaitome ir Šventajame Rašte (1 Jn, 4–7)¹². Senajame Testamente Mozei Dievas prisistato kaip *Esantysis* (Iš 3, 14). Apaštalas Paulius, diskutuodamas su atėniečiais, apie Dievą pareiškia: „Juk mes Jame gyvename, judame ir esame, kaip yra pasakę ir kai kurie jūsų poetai: *Mes irgi esame kilę iš Jo*“ (Apd 17, 28). Tad, jei žmogui yra svarbūs tokie dalykai kaip meilė, gėris, grožis ir pati būtis, jis neišvengiamai turės kelti ir Dievo klausimą.

Išsakytai minčiai kartais prieštaraujama, kad meilei, gėriui, grožiui ir pan. nereikalingas pagrindas, kurį vadintume „Dievu“. Taip mąstančių teigimu, visi mes patiriame meilę, grožį, suprantame gėrį ir to visiškai pakanka. Nors meilės, gėrio ir grožio (kaip tokių) patirtis galima pripažinti kaip universalias, tačiau patirčių universalumo pripažinimas dar nesuponuoja jų objektyvumo. Visi žmonės patiria tai, ką pavadina ar supranta kaip gėrį, grožį ir meilę, tačiau šiais žodžiais jie gali įvardyti vienas kitam priešingus dalykus. Norint teigti, kad kažkas apskritai gali būti tikrai gera ar gražu, nepriklausomai nuo vieno ar kito asmens nuomonės, reikia ontologinio pagrindo. Būtų galima bandyti remtis Platono idėjų teorija ir Meilę, Gėrį bei Grožį laikyti tobulomis formomis, kurios tiesiog yra. Panašiai debatuose su jau minėtu W. L. Craigu yra daręs filosofas Ericas Wielenbergas. Jis moralę išaknija tobulosiose formose, atmesdamas kitas dvi alternatyvas: Dievas ir žmogus (žmonės). W. L. Craigas pritaria E. Wielenbergui, kad žmogus ar visuomenė negali būti objektyvios (nuo nuomonių

¹² *Biblija, arba Šventasis Raštas*, iš hebrajų ir aramėjų kalbų vertė Antanas Rubšys. Iš graikų kalbos vertė Česlovas Kavaliauskas (Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 2016).

nepriklausančios) moralės standartu, tačiau pastebi esminę klaidą: net jei Moralę ir būtų galima laikyti tobula idėja, vis dėlto idėjos nėra asmeniškios ir negali nieko mums primesti¹³. O juk Dievas ne tik yra jos pagrindas, bet gali tiek įrašyti ją žmogaus širdyje¹⁴, tiek ją nurodyti įsakymų forma¹⁵.

Panašiai yra ir su kiek anksčiau minėtais prasme ir tikslu. Jiems grįsti siūlomi bent keturi pasirinkimai: idėjos, gamta, žmogus ir Dievas. Kaip jau parodyta, jei idėjas ir būtų galima laikyti aukščiausia Prasmės ar Tikslu forma, jos savęs primesti žmogui neturėtų kaip. Gamta, būdama beasmenė, ribota ir nemąstanti, todėl esanti *žemiau* žmogaus, negali būti geras pagrindas nei moralei, nei prasmei, nei tikslui. Gamta, jei ji nėra sukurta, bet atsiradusi, pati neturi nei jokios priežasties, nei teleologijos. Ji tiesiog yra. Žmogus gali būti moralus, vertinti savo gyvenimą kaip prasmingą ir turėti jo tikslą, tačiau jis negali būti ontologiniu viso to pagrindu. Vieno žmogaus moralė, prasmės ir tikslo suvokimas gali radikaliai skirtis nuo kito, ir kas pasakys, kad vienas mąsto geriau, o kitas blogiau? Imdami grupę žmonių (sakykime, visuomenę), problemos neišspręstume, nes vien nuo žmonių kiekio moralė, prasmė ir tikslas iš subjektyvios (lokalios) į objektyvią kategoriją nepereina. Vienintelis Dievas, jei jis egzistuoja, gali būti žmogaus egzistencijos prasmės, vertės ir tikslo Grindėjas bei Davėjas. Jei Dievo nėra, žmogaus egzistencija yra absurdiška ir visa yra farsas.

Dėl visų išvardytų priežasčių šis – Dievo (ne)buvimo – klausimas ir yra toks svarbus. Straipsnyje nesiekiami pateikti jokių pozityvių argumentų Dievo buvimui pagrįsti, bet stengiamasi kiek giliau pažvelgti į bedieviškame pasaulyje gyvenančio žmogaus būklę, kuri, tinkamai suprasta, turėtų paskatinti žmogų ieškoti ir ją įveikti. Tai bus daroma remiantis jau šiek tiek aptartais W. L. Craigo argumentais.

Žmogaus egzistencijos be Dievo absurdiškumas

W. L. Craigas bedievišką žmogaus egzistenciją vadina absurdiška. Jis tai grindžia trimis implikacijomis, apimančiomis žmogaus gyvenimą, jei Dievo nėra. Pasak jo, jei Dievas neegzistuoja, gyvenimas neturi nei prasmės, nei vertės, nei tikslo. Toliau kiekviena implikacija bus nagrinėjama atskirai.

Pirmiausia, bedieviškame pasaulyje žmogaus egzistencija neturi jokios prasmės. Tiesa, W. L. Craigas terminus *prasmė* ir *reikšmė* vartoja sinonimiškai. Nors filosofas nepateikia aiškių apibrėžimų, terminus būtų galima aiškinti keliant klausimus *kodėl?* ir *koks skirtumas?*, t. y. *kodėl aš esu? Kokia mano egzistencijos priežastis? Ar yra koks nors skirtumas, ar aš esu ir kaip gyvenu?* ir pan. Jei žmogus yra šalutinis visatos formavimosi produktas, o jo gyvenimas baigiasi mirtimi, vadinasi, jo gyvenimas tėra blyksnis tarp

¹³ ReasonableFaithOrg, „William Lane Craig v Erik Wielenberg | “God & Morality” | NC State - Feb 2018“, *YouTube*, paskelbta 2018 m. rugpjūčio 17 d., <https://youtu.be/xHhmuqBW6Dw>.

¹⁴ Žr. Rom 2, 15.

¹⁵ Pvz., dieviškųjų įsakymų teorija (angl. *Divine Command Theory*).

dviejų ribų – gimimo ir mirties – kuris, iš esmės, neturi jokios esminės reikšmės / prasmės. Tokiame kontekste atsakymo į klausimą *kodėl aš čia esu?* tiesiog nėra. Nors asmeniškai žmogui gali atrodyti, kad jis gyvena prasmingą gyvenimą, o jo ir kitų gyvenimuose vykstantys įvykiai yra reikšmingi, tačiau taip vertina tik jis pats. Prasmė ir reikšmė, suteikiama savajai ir kitų egzistencijai, W. L. Craigo manymu, yra subjektyvi, kitaip tariant – lokali, t. y. taikoma ir aktuali tik konkrečiam individui, bet neturinti objektyvaus ontologinio pagrindo. Dar daugiau – ji yra iliuzinė. Naglis Kardelis rašo:

Kai kurie filosofai sako: gyvenu vieną kartą ir man to visiškai pakanka, nes ir vienkartinė, ribota laike žmogaus egzistencija yra prasminga, – be to, prasminga tegalinti būti tokia egzistencija, kuri turi ribas. Tačiau iš tikrųjų – jei nėra Dievo – žmogaus būklė yra gerokai vargingesnė: galima rimtai suabejoti, ar mes gyvename *netgi tą vieną kartą, nes tą vieną kartą gyvename tik tol, kol esame gyvi*, o kai būsimė mirę, tai tą vieną kartą būsimė gyvenę tik tiems, kurie liks gyvi po mūsų ir mus prisimins, o – *sau patiems* – kadangi jau nieko nejausime ir neprisiminsime, *nebūsimė gyvenę nė to vieno karto*, ir mums patiems jau nebus skirtumo, ar būtume gimę, gyvenę ir mirę, ar būtume apskritai negimę. Jei nėra Dievo, viskas, kaip sakoma, yra tik dulkės ir pelenai, ir kvaila kalbėti apie kokią nors baigtinę, jokių pavidalu neišliekančios egzistencijos prasmę¹⁶.

Dar griežtesnę išvadą daro W. L. Craigas: „štai toks yra modernaus žmogaus siaubas: kadangi jis pasibaigia niekuo, jis yra niekas“¹⁷.

Negana to, net jei būtų įmanoma amžinai prailginti žmogaus gyvenimą, vien trukmė gyvenimo prasmingo nepadarytų. Dar daugiau, būtų galima teigti, kad tokia – amžina – egzistencija beprasmiame pasaulyje yra siaubingesnė negu ribota ir pasibaiigianti mirtimi. Tikra ir tvari prasmė yra ne sukuriama, bet suteikiama ir atrandama. Beasmenis materialus pasaulis jos, dėl savo prigimtinių ribų, pasiūlyti nepajėgia (materija yra ir tiek), o žmogus savo egzistencijai suteikti gali tik lokalią prasmę. Vienintelis Dievas, kaip asmeniškai visos egzistencijos Pagrindas, ją gali pripildyti prasmės, taip pat gali ją atskleisti apreiškimu.

Antra, jei Dievo nėra, žmogaus egzistencija yra bevertė. Vertė dažniausiai suprantama kaip ekonominis terminas. Šiuo atveju turima omenyje, kad žmogaus egzistencija iš esmės yra niekinė. Žmogus kaip toks, jei jis nėra sukurtas, bet tiesiog atsiradęs aklo atsitiktinumo dėka, tėra dar vienas objektas šalčioje ir bedvasėje visatoje. Nors ir jaučiasi kaip *kažkas*, jis, kaip ir visi kiti daiktai, yra sudarytas iš tų pačių elementariųjų dalelių, todėl iš esmės niekuo nuo jų nesiskiria: nėra už juos nei svarbesnis, nei kilnesnis, nei oresnis. Nepaisant to, būdamas gyvas ir turėdamas mąstymo ir refleksijos galimybę (iš kur tokia geba?), žmogus nepagrįstai laiko save ir kitus savo rūšies atstovus

¹⁶ Kardelis, *Pažinti ar suprasti?* 12.

¹⁷ Craig, *Reasonable Faith*, 73.

aukštesniais už kitas gyvybės formas ir, tuo labiau, už negyvąją gamtą. Tačiau tai tėra tik pajauta, neturinti jokio tvirto pagrindo, todėl dar ir apgaulinga.

Amerikiečių filosofas vertę sieja ir su morale. Nors šios sąsajos jis neaiškina, ją būtų galima motyvuoti tuo, kad žmogaus (ir jo gyvenimo) vertės supratimas savo tikrąją formą įgauna per moralinius sprendimus, priimamus jo paties ir jo atžvilgiu. Jei gyvenimas baigiasi kape ir Dievo nėra, tokiu atveju žmogaus pasirinkimai nėra niekaip susiję su galutiniu jo likimu ir išreiškia vien asmenines preferencijas, o ne objektyvias moralines tiesas. W. L. Craigo žodžiais tariant, „pasaulyje be dieviškojo įstatymų leidėjo negali būti jokio objektyvaus gėrio ir blogio, bet vien tik kultūriškai ir asmeniškai reliatyvūs, subjektyvūs vertinimai“¹⁸. Tokiu atveju karinę agresiją, prievartavimus, plėšikavimą ir kitus panašius veiksmus pasmerkti kaip blogus ir neteisingus nelieka jokio pagrindo, kad ir kaip žmogui to norėtųsi.

Trečia, pasaulyje be Dievo žmogaus egzistencija neturi jokio tikslo. Jis siejamas su kryptimi, paskirtimi, prasmės išskleidimu ir įgyvendinimu. Vėlgį, jei žmogus nėra sumanytas, bet tiesiog atsiradęs, taigi be konkrečios prigimties, jis daugių daugiausia gali susikurti savo asmeninį gyvenimo tikslą ar kryptį, bet ne jį sužinoti ar atrasti. Šis tikslas tebus lokalus, netaikytinas kitiems, nebus nei tinkamas, nei netinkamas ir baigsis kūno mirtimi. Jei esame aklo atsitiktinumo produktai, nėra jokios priežasties, kodėl esame, nei krypties, kur link judame ar turėtume save kreipti. Anot W. L. Craigo, „jei Dievas neegzistuoja, tada tesi gamtos persileidimo [vaisius], išstumtas į betikslę visatą gyventi betikslio gyvenimo“¹⁹.

W. L. Craigo piešiamas žmogaus būklės bedieviškame pasaulyje paveikslas toli gražu nėra įkvepiantis, tačiau, būtų galima sutikti, atitinkantis realybę. Negana to, daromos išvados neatrodo ir ypač kontroversiškos. Pirma, turint omenyje pateiktą Dievo sampratą, daugiau nėra kur, išskyrus Jį, įsaknydinti žmogaus egzistencijos vertės, prasmės ir tikslo. Akivaizdu, kad atsitiktinio proceso dėka atsiradusioje visatoje žmogus tėra vienas tarp daugelio joje egzistuojančių objektų, neturintis jokio privilegijuoto statuso. Antra, išvadas patvirtina ir tai, kad su jomis (nors ir su išlygomis) sutiktų net ir mąstytojai, besilaikantys priešingos (ateistinės) pasaulėžiūros nei W. L. Craigas. Kita vertus, ateistų noras nepritarti minėtoms implikacijoms dažniausiai kyla ne iš racionalaus žmogaus būklės apmąstymo, bet iš žmogaus asmeninės patirties, kai jis nesijaučia gyvenantis absurdiško gyvenimo absurdiškame pasaulyje. Nors žmogaus jausmai ir nekeičia fundamentalios realybės struktūros, tačiau byloja apie šį tą svarbaus – tai bus trumpai aptarta paskutiniame straipsnio poskyryje.

Kaipgi, supratę ir priėmę savo tragišką būklę, galėtume save paguosti? Ar įmanoma ją įveikti ir tragizmą paversti džiaugsmu? Įvairios pasaulėžiūros ir mąstytojai pateikia skirtingų atsakymų. Toliau bus nagrinėjami ateistinio egzistencializmo atstovų bei kitų ateistų pasiūlymai ir pateikiama jų kritika.

¹⁸ Ibid., 75.

¹⁹ Ibid., 76–77.

Ateistiniai absurdiškos žmogaus būklės įveikos būdai ir jų kritika

Supratus ir pajutus beprasmes, bevertės ir betikslės egzistencijos svorį, natūraliai kyla klausimas: ką daryti? W. L. Craigas kaip vieną iš atsakymų pateikia ateistinio egzistencializmo atstovų – Jeano Paulio Sartre'o ir Alberto Camus – pavyzdžius.

Pastarasis „Sizifo mite“²⁰ svarsto savižudybės klausimą. Ar dabar, kai žmogus suvokia gyvenimo beprasmybę, verta atimti sau gyvybę? Praktika rodo, kad didžioji dalis žmonių žudytis nesiryžta. Būtų galima svarstyti, ar dėl to, kad nesupranta absurdiškos savo būklės, ar, kad ją supratę, vis tiek renkasi gyventi, kaip nors pateisindami savo pasirinkimą? Pats A. Camus ragina žmogų tiek mąstyti, tiek įsisamoninti gyvenimo absurdiškumą, tačiau tada pastarąjį paniekinti ir gyventi toliau, prasmę atrandant pačiame gyvenime, jį gyvenant aistringai ir vadovaujantis savo asmenine laisve rinktis. Paskutinio savo knygos skyriaus paskutinėje pastraipoje jis rašo taip:

Nuo savo naštos nepabėgsi. Tačiau Sizifas moko aukščiausios ištikimybės, neigiančios dievus ir pakeliančios akmenis. Jis irgi pripažįsta, kad viskas – gerai. Dabar šitas pasaulis, likęs be valdovo, jam nebeatrodo nei bergždžias, nei beprasmiškas. Kiekviena šito akmens kruopelytė, kiekvienas mineralo žybtelėjimas šitam nakties apgaubtame kalne jau pats savaime – ištisas pasaulis. Jau vien sunkaus kopimo į viršūnes pakanka žmogaus širdžiai užpildyti. Reikia įsivaizduoti Sizifą laimingą²¹.

J. P. Sartre'as veikale „Egzistencializmas yra humanizmas“²² pripažįsta, kad žmogaus gyvenimas neturi jokios savaiminės prasmės, taip pat ir jokio apriorinio tikslo, ir kadangi Dievo nėra, nėra ir objektyvios moralės. Išėitį iš tokios būklės autorius siūlo į pirmą planą iškeldamas žmogaus egzistenciją. Žmogus egzistuoja ir, kadangi jo egzistencijai nėra pagrindo, jis turi rinktis ir nuolat save kurti kaip projektą. Anot filosofo, žmogus tai daro laisvai vardan pačios laisvės, ir viskas priklauso nuo jo paties. Rinkdamasis ir veikdamasis jis kuria savo prasmę ir savo tikslą. Būtų galima sakyti, kad jis yra savo paties viešpats.

W. L. Craigas taip pat primena porą kitų žymių ateistų – Bertrandą Russellą ir Richardą Dawkinsą. Pirmasis, nors ir nelaikomas egzistencialistu, esė „The Free Man's Worship“²³, kaip ir ateistinio egzistencializmo atstovai, kviečia suprasti savo tragišką būklę ir taip tapti laisvais bei emancipuotais. Laisvas žmogus negarbina nieko, kas yra už jo ribų – nei Dievo, nei gamtos, tačiau pastarąja žavisi, ja domisi, tyrinėja. Laisvas žmogus atjaučia kitą, esantį tokioje pačioje situacijoje, jį paguodžia ir stengiasi niekad netapti jo sielvarto priežastimi.

²⁰ Camus, *Sizifo mitas*.

²¹ Ibid., 67.

²² Sartre, *Egzistencializmas yra humanizmas*.

²³ Bertrand Russell, „The Free Man's Worship“, *The Independent Review* 1 (Dec 1903), 415–424, <https://users.drew.edu/~jlenz/br-free-mans-worship.html#nstar>.

Ričardas Dawkinsas (nors jis yra ne filosofas, o biologas) sutinka su jau minėta filosofine pozicija, kad pasaulis yra šaltas, beprasmis ir betikslis. Jis rašo: „Mūsų stebima visata turi būtent tokias savybes, kokių tikėtumėmės, jei, galiausiai, nėra jokio surentimo, jokio tikslo, jokio gėrio ir jokio blogio, nieko, išskyrus aklą, negailestingą indiferentiškumą. <...> DNR nei rūpinasi, nei žino. DNR tiesiog yra. Ir mes šokame pagal jos muziką“²⁴. Kita vertus, asmenis jis vertina kaip moralinius agentus, gebančius ir turinčius rinktis empatiją, o ne smurtą, jie savo gyvenimą turi nugyventi siekdami laimės ir patirdami atradimo džiaugsmą. Negana to, krikščionių Dievą jis laiko keliančiu moralinį pasiūlykštėjimą²⁵, o religiją mano esančią apskritai vertą pasityčiojimo. Tad vienas žmogaus tikslų turėtų būti išsilaisvinti iš religijos pančių (bei padėti tai padaryti kitiems) ir pradėti mėgautis gyvenimu be gėdos ir kaltės.

Panašių pavyzdžių būtų galima vardinti ir daugiau, tačiau šiai mąstymo linijai parodyti jų turėtų pakakti. Ją apibendrinti galima maždaug taip: viena vertus, žmogaus egzistencija iš tiesų yra beprasmė, bevėrtė ir betikslė, t. y. absurdiška. Kita vertus, ją galima (kitų nuomone – reikia) pergalėti. Tai padaryti įstengiamo suprasdami savo beviltišką būklę, ją įsisąmonindami, paniekindami ir pasirinkdami laisvo – nuo išorinių veiksnių nepriklausomo ir jų nesuvaržyto – žmogaus gyvenimą tyrinėdami, pažindami, atrasdami ir gyvendami empatiškai, brangindami tą vienintelį savo turimą gyvenimą. Jo mums niekas nepadovanojo, tačiau jį galime susikurti patys. Galime ir susikurti savo prasmes, ir nusistatyti tikslus, ir vienas kitam suteikti vertę.

Nors šiuolaikiniame pasaulyje toks požiūris yra sulaukęs nemažai pasisekimo (tiksliau būtų sakyti – padaręs didelę įtaką tam, kad šiuolaikinis žmogus tokią žiūrą turėtų), jį galima kritikuoti dėl nenuoseklumo. Pirma, jei žmogaus gyvenimas neturi tikros prasmės, vertės ir tikslo, bet juos susikuria pats žmogus, tai tėra saviapgaulė. Ji galbūt ir gali pagelbėti išverti egzistencijos tragizmą ir net patirti bent kiek džiaugsmo, tačiau saviapgaulė ir yra saviapgaulė todėl, kad neatitinka to, kas yra iš tikrųjų – jai trūksta turinio, substancijos, o viskas galiausiai vis tiek baigsis mirtimi. Tik laiko klausimas, kada atsidersime kape, o ten klausimų apskritai nebeliks. Ir bus visiškai nesvarbu nei *kaip*, nei *ar* gyvenome. Antra, šiek tiek glumina minėtų ateistų blaškymasis tarp objektyvios moralės paneigimo ir tiek teorinio, tiek praktinio jos patvirtinimo. Viena vertus, jie pripažįsta, kad, nesant Dievo, blogio ir gėrio kategorijų būti negali. Kita vertus, R. Dawkinsas religiją smerkia kaip žalingą, B. Russellas pasisakė prieš karą ir seksualinės laisvės apribojimus kaip neteisingus, A. Camus kvietė gyventi mylint vieni kitus ir pan. Anglakalbiai sako: „Negalima ir pasilikti torto sau, ir jį suvalgyti“. Trečia, nuolat akcentuojama žmogaus laisvė šiame kontekste atrodo sunkiai įsivaizduojama. Jei žmogus tėra atsitiktinis visatos formavimosi produktas, o be materijos daugiau nieko nėra, apie tikrą (ne įsivaizduojamą) laisvę kalbėti sudėtinga. Savo

²⁴ Richard Dawkins, *River Out of Eden: A Darwinian View of Life* (London: Weidenfeld & Nicholson, 1995), 133.

²⁵ Žr. Richard Dawkins, *The God Delusion* (London: Transworld Publishers), 2016.

Motina laikydami Gamtą, turime pripažinti, jog esame praradę galimybę patirti laisvę, kuri suprantama kaip sąmoningas pasirinkimas siekti arba nesiekti aukščiausio gėrio arba bent kaip gebėjimas prasmingai rinktis iš bent dviejų skirtingų alternatyvų su iš to kylančiomis pasekmėmis ir atsakomybe. Natūralistiniame pasaulyje viską valdo dėsniai, o ne valia, kuri reikalinga tikrai laisvei.

Todėl (taip teigtų ir W. L. Craigas) ateizmas yra praktinė neįmanomybė. Turima mintyje tai, kad negalima pripažinti iš ateistinės pasaulėžiūros logiškai kylančių implikacijų ir kartu gyventi laimingo gyvenimo²⁶. Priimdamas savo egzistencijos absurda, žmogus nebus laimingas, o jei toks bus, tai tik praktiškai išsižadėdamas savo teorinės pasaulėžiūros. Nepaisant to, pateikti pavyzdžiai ir kasdienė patirtis rodo, kad žmonės vis tiek siekia prasmės ir tikslo bei vadovaujasi kokiomis nors moralės normomis, dažnai norėdami jas primesti ir kitiems. Galima teigti, kad ateistų pateikti absurdiškos egzistencijos įveikos būdai ne tik yra saviapgaulė (tai prieštarautų jų aukštinamam sąmoningumui), tačiau praktiškai niekuo nesiskiria ir nuo *paprasto* žmogaus, kuris nusprendžia nenusižudyti arba kuriam tokia mintis net nekyla, gyvenimo. Kitaip tariant, žiūrint iš šalies gali būti sunku pasakyti, ar žmogus siekia pergalėti egzistencinį absurda, ar tiesiog gyvena. Tas žmogus, kuris supranta savo būklę ir savo pasirinktu būdu ją įveikia, šiuo atveju nėra niekuo kilnesnis už tą, kuris nesupranta, todėl ir įveikti ją poreikio nemato. Abu gyvena ir daro savo (niekuo vienas už kitą ne geresnius) pasirinkimus, abu galiausiai miršta, o moralinis jų gyvenimo vertinimas yra paremtas tik emocija.

Apologetinis žmogaus būklės ir absurdo įveikos aiškinimas

Turint omenyje žmogaus egzistencijos absurda, galima klausti, kodėl žmonės yra tokie užsispyrę ir masiškai nesizudo, bet siekia rasti prasmę? Kodėl stengiasi ką nors įvardinti kaip tikrai gera ar tikrai bloga? Kodėl taip nori turėti tikslą? Šio straipsnio užduotis nėra įrodyti ar bandyti argumentuoti Dievo buvimą, tačiau, siekiant rasti atsakymus į šiuos klausimus, galima pasiūlyti paaiškinimą. Bedieviškame pasaulyje būtų sunku suprasti tokį užsispyrimą gyventi ir ieškoti prasmės, vertės ir tikslo ten, kur jų nėra ir negali būti. Tačiau, jei Dievas yra, o žmogus bei visas pasaulis yra Jo kūrinys, šie troškimai yra suprantami. Remiantis krikščioniška pasaulėžiūra, Dievas intencionaliai sukūrė pasaulį, o žmogų padarė pagal savo atvaizdą ir panašumą. Būdamas sumanytas, o ne atsitiktinis, ir gyvendamas sutvertame, o ne spontaniškai iš nebūties išnirusiame pasaulyje, žmogus pirmiausia save ir pasaulį ne kuria, bet atranda. Jis, nepriklausomai nuo savo įsitikinimų, išgyvena gilią pajautą, kad jo egzistencija yra prasminga, kad žmogus turi vertę ir kokybiškai skiriasi nuo to, kas yra aplink, ir kad egzistuoja kažkoks tikslas, kurio jis ieško.

²⁶ Craig, *Reasonable Faith*, 78.

Ši pajauta, skirtingai nei teigtų kai kurie ateistai, yra ne iliuzinė, bet nurodanti į kai ką tikro, turiningo. Tai patvirtina pačių ateistų gyvenimai, kurie dažnai skiriasi nuo jų dėstomų filosofinių teorijų. Žmogus negali savęs ir aplinkos patirti tikrai bedieviškame pasaulyje (tokiu atveju, jei Dievas yra), tad jo teoriniai apmąstymai dažnai gali konfliktuoti su gyvenimo patirtimi ir praktika. Galima save įtikinti teoriniais argumentais, tačiau šie argumentai gali būti klaidingi ir, be kita ko, jie nekeičia realybės sandaros. Krikščioniška pasaulėžiūra tokį dvilypiškumą paaiškina žymiai geriau nei iš ateizmo išplaukiančios mąstymo srovės.

Tiesa, kadangi kiekvienam tai nėra akivaizdu, čia darbo gali imtis krikščioniškoji apologetika. B. Pascalis, S. Kierkegaardas ir F. Schaefferis stengėsi išbudinti apatišką pasaulį, kad jis pradėtų ieškoti išeities iš savo absurdiškos būklės, o per tai ir Dievo. W. L. Craigas tai vadina *negatyviąja apologetika*. Tiems, kurie šioms klausimams jau atviri, gali pasitarnauti *pozityvioji apologetika*, atskleidžianti ne žmogaus būklę bedieviškame pasaulyje, bet duodanti priežasčių manyti, kad Dievas yra, kai savo situaciją suvokęs žmogus pradeda norėti, kad Jis būtų. Net ir jos neįtikintas asmuo lieka B. Pascaliao įvardintoje „lažybų situacijoje“²⁷, kurioje privalo rinktis: gyventi taip, tarsi Dievas būtų, arba ne. B. Pascaliao supratimu, racionalus žmogus, net jei Dievo (ne)buvimu tikimybė būtų 50 proc., privalo rinktis prasmę vietoj absurdo ir gyvenimą vietoje mirties.

Išvados

Daugelis žmonių nesupranta Dievo (ne)buvimu klausimo reikšmės jų egzistencijai, todėl jo ir nekelia. Negana to, giliau jį apsvarstyti trukdo nuolatinis skubėjimas ir kiti šiuolaikinio pasaulio trikdžiai. Pradėjus apie jį mąstyti, gana greitai pastebima, kad bedieviškame pasaulyje žmogaus situacija yra absurdiška. W. L. Craigas teigia, kad tokiu atveju žmogaus gyvenimas neturi jokios tikros prasmės, vertės ir tikslo. Su tuo sutiktų ir įvairūs mąstytojai ateistai, pirmiausia ateistinio egzistencializmo atstovai, ypač domėjęsi žmogaus būkle, pvz., J. P. Sartre'as ar A. Camus. Kiekvienas jų siūlo išeičių iš šios tragiškos situacijos, tačiau jas galima kritikuoti kaip nepakankamas bei nenuoseklias. Tokių užsispyrimą siekti išsivadavimo iš absurdo gniaužtų, net ir nepripažįstant Dievo buvimu ir priimant neigiamu atsakymu implikacijas žmogaus egzistencijos atžvilgiu, paaiškintų krikščioniškoji pasaulėžiūra. Negana to, ji turi apologetinių įrankių tiek išbudinti žmogų iš apatijos, tiek argumentuoti Dievo buvimą tokiai galimybei atviram asmeniui, taip leidžiant atrasti savo bei kitų egzistencijos prasmę, vertę ir tikslą.

²⁷ Blaise Pascal, *Mintys* (Vilnius: Aidai, 1997), 65–83.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. Camus, Albert. *Sizifo mitas*. Baltos lankos, 2019.
2. Craig, William Lane. *Reasonable Faith and Apologetics*. Wheaton: Crossway, 2008.
3. Dawkins, Richard. *River Out of Eden: A Darwinian View of Life*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1995.
4. ——. *The God Delusion*. London: Transworld Publishers, 2016.
5. Eiseley, Loren. *The Cosmic Orphan*. Encyclopaedia Britannica, 15th ed. Propaedia. Cituota iš William Lane Craig. *Reasonable Faith: Christian Truth and Apologetics*. Wheaton: Crossway, 2008.
6. Kardelis, Naglis. *Pažinti ar suprasti? Humanistikos ir gamtotyros akiračiai*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 2008.
7. Pascal, Blaise. *Mintys*. Vilnius: Aidai, 1997.
8. Platonas. *Sokrato apologija*. Vilnius: Aidai, 2009.
9. ReasonableFaithOrg. „William Lane Craig v Erik Wielenberg | “God & Morality” | NC State - Feb 2018“. *YouTube*. Paskelbta 2018 m. rugpjūčio 17 d. <https://youtu.be/xHhmuqBW6Dw>.
10. Russell, Bertrand. „The Free Man’s Worship“. *The Independent Review* 1 (Dec 1903), 415–424. <https://users.drew.edu/~jlenz/br-free-mans-worship.html#nstar>.
11. Sartre, Jean-Paul. „Egzistencializmas yra humanizmas“. *Metai* 2, 2005. <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/117-2005-m-nr-2-vasaris/254-jean-paul-sartre-egzistencializmas-yra-humanizmas-1.html>.
12. ——. *Šleikštulys*. Vaga, 2009.
13. Sire, James W. *The Universe Next Door*. Downers Grove: IVP Academic, 2009.

Gauta: 2022 06 27

Parengta: 2022 10 07

Laurynas JACEVIČIUS

THE SIGNIFICANCE OF GOD’S (NON)EXISTENCE TO HUMAN EXISTENCE ACCORDING TO W. L. CRAIG**S U M M A R Y**

This article, following the reasoning of an American philosopher and theologian William Lane Craig, seeks to expound upon and argue for the idea that if there is no God human existence is absurd. It seems that atheistic existentialists would be in agreement. Many of them suggest different methods to overcome this tragic human predicament. However, they, upon inspection, show themselves to be inadequate and self-contradictory. On the other hand, the Christian worldview has the tools necessary to explain why humans keep resisting and are not willing to resign when faced with the absurdity of life, even though they have no good reason theoretical reason, as well as to argue for God’s existence as the foundation for meaning, value, and purpose of human existence.

KEYWORDS: God, human, existence, absurdity.

Laurynas JACEVIČIUS – Vilniaus universiteto Filosofijos instituto doktorantas. El. paštas laurynas.jacevicius@fsf.vu.lt.

Laurynas JACEVIČIUS – PhD Student of Philosophy, Vilnius University, Institute of Philosophy. E-mail laurynas.jacevicius@fsf.vu.lt.